

HUMANISTICKÁ ČEŠTINA

Rozvoj syntaxe v češtině 16. století

ciceronská perioda

př. z Obrany (Apologie) Karla staršího z Žerotína, 1606

*Jakož zajisté, ať od svrchu položených podobenství neodstupuji,
nepojednou slunce sluncem býti přestává, že na chvíli za mračno zachází,
ani ihned oheň tratí svou palčivost,
že v skok studených kachlů neproráží,
též ani země proto planou se usouditi může,
že na čas oulehlí leží a jako odpočívá:
tak podobně i já nemohu a nemám tak na kvap odsouzen býti lásky té, kterou k vlasti své nésti,
a péče,
kterou o ni míti povinen jsem,
že se vším jako na harc nevyjždím:
nýbrž jako umělí marináři,
kteří pokud utišení na moři jest,
pomalu sem i tam se znášejíce, vítr do plachet svých lapají,
a když bouřka se zdvíhá,
i od přímé cesty na čas se s větrem nazpět obracejíce, vždy však předce na moři zůstávají
a pravidlem kompasu se zpravují,
až by větru příhodného a ku portu,
k němuž měří,
je vedoucího dočekati se mohli,
týmž způsobem já nynějšímu času zlému a jeho nesnadnostem ustupuji
a jako před povětrím nákyým pod střechou se skrejšám,
ažby příhodnější léta nastaly
a to,
co ve mně zavříno a do času schováno jest,
jako z pokladu nákého vynésti a k dobrému vlasti této vynaložiti dopustily.*

Další syntaktické vlastnosti češtiny 16. století

● nepravé vztažné věty

př. spis Daniela Adama z Veleslavína Politia historica (1584)

„Nejprvé, že jsou všechny a všelijaké knihy psáti musili: **kteřážto** věc netoliko mnoho chvíle a času potřebovala, ale i přepisování takové (...) mnoho peněz stálo.“

podtržené – dvojice synonym

př. Isokratova řeč k Démonikovi, z řečtiny přel. Václav Písecký (1482-1511)

„Pro tyto tehdy příčiny, ač jsou ještě i jiné velmi mnohé, rád sem na sebe tu práci vzal, abych tuto řeč Isokratovu, kterouž nějakého Démonika, a skrze něho všechny mládence k ctnostem napomíná (1), vedlé mé možnosti, jestliže ne tak ozdobně (4), jak sám jest

v sobě (2), neb to není možné (3), aspoň věrně (4) v češtinu přeložil a tobě za znamení a závdavek našeho přátelství oddal, kteřouž že vděčně přijmeš, nepochybují.“

nepravá vztahná věta

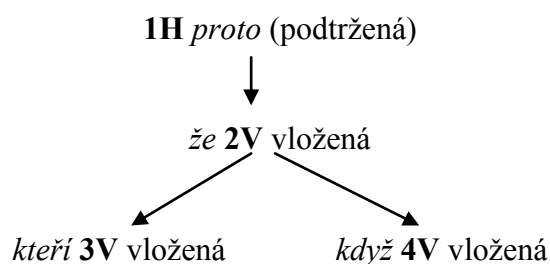
interpozice větné (vedlejších vět) – 1, 2, 3

interpozice větněčlenská (vlozeno mezi *abych ...přeložil*)

- interpozice vedlejších vět

př. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic (1576-1635)

„Náš pan orátor proto, že všichni Turci, kteří tu byli, na nás, když jsme jedli, oči vytřeštili, nerad u nich noclehů mívá (...).“

- interpozice větněčlenská

př.: u Václava Píseckého
JAK Labyrint

duvod mého k tobě přátelství

„Když jsem tak nescíselné létajících Smrti střel
množství spatřil (...).“

- antepozice přívlastku neshodného

př. *k tobě přátelství Smrti střela předešlých časuov historiae*

- postpozice přívlastku shodného

př. Mikuláš Konáč z Hodiškova (zemř. asi 1546) – z Pravidla lidského života

„Když pak přišel čas porodu ženy jmenované, porodila jest syna pěkného a utěšeného.“

- verbum finitum na konci věty

př. list Pražanům ze sněmu benešovského, 1516

„Pak milí páni města! nedělajíce více ruoznic, kterýchž je prvé dosti, vezměte to před se, čeho ste pánu našemu i nám i sobě sami povinni zachovati, a tudy aby se to psaní pěkné vaše skutkem pravé učinilo, a lidé aby tomu uvěřiti a místo dáti mohli, že pána svého tak milujete a vo JMt a toto království tu péči máte, vo kteréž péči mnoho a často mluvíte i vypisujete.“

také **nepravá vztahná věta** a na konci dvojice synonym

- přechodníkové konstrukce

př. z Vladislavského zřízení zemského, 1500

„Vykladači bedlivě a věrně (...) se snažovali: od slov a smysla pravého v Zákoně Božím zavřeného, na žádnou stranu se neuchylující: ovšem, k nějakým mylným smyslům a

rozumím lidským jich nikoli netahajíce: ale upřímně, jazyku toho, kterýmž ta svatá Písma od boha mluvena i psána jsou, šetříce (...)“

př. nekongruentních přechodníků

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564-1621), Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta..., 1608

- „Arabové, vyskytna se nad vodou“

př. Viktorín Kornel ze Všehrd

[páni] „(...) slyše strany a jejich přeličení (...) nalezli za právo (...)“

- zvýšené užívání pasiva, zvl. opisného

př. dva překlady listu Poggia Florentského o odsouzení M. Jeronýma Pražského

starší	mladší
z r. 1495	D. A. z Veleslavína, 1585
3. pl. aorist <i>vedú</i> <i>kázali</i> <i>když mu toho odpierali</i>	<i>přiveden jsa</i> <i>rozkázáno bylo</i> <i>když mu toho odepřino</i>

ad humanistická čeština v soukromé korespondenci

listy Perchty z Rožmberka (1429-1476) – rysy mluveného jazyka

Rozvoj slovní zásoby

latina: *deklinovati, conjugovati, dikcionář, edicí*

francouzština a jiné románské jazyky:

armáda, jenerál, kapitán, ložírovat, admirál, korsar („pirát“)

němčina:

fedrovat, forcug („přednost“), *z gruntu, koštovati, pergmistr, havíř, hoblík*

jazykové kalky: *přehánět – übetreiben*

záviset – abhängen

navzdory – zum Trotze

držeti koho zač – jemanden für etw. halten

jazyk Bible kralické:

Bible kralická, 1579-1593 – 6 dílů

Jan Blahoslav (1523-1571), přel. NZ z řečtiny

ad tvarosloví:

duálové tvary: *dvě hodině*

staré imperativy: *modlte se*

jen zřídka typ *syna Josefového*

jen zřídka unifikace rodů typu *vrata byly železné, veliké jablka, léta nastaly*

bratrský pravopis

- $j = [j]$
- $g = [j]$ nebo $y = [j]$ na začátku slova či slabiky ej, aj *neydále*
- $ǵ = [g]$ *ǵrunt*
- $ů = [ú]$ nově vzniklé z *uo*
- po c, s, z následuje y *cyzý, sýla*
- č, ž, ř

- [| = [š]
- *dě, tě, ně* = [d'e, t'e, ňe]
- $w = [v]$
- v na začátku slova = [u] *vtě* [| *eny* = utěšený
- l se smyčkou = tvrdé l – nedůsledně
- *au* = [ou]

slovníky

předchůdce:

Klaret - Bartoloměj z Chlumce – konec 14. století

Daniel Adam z Veleslavína: *Nomenclator quadrilinguis*, 1598

Silva quadrilinguis, 1598

mluvnice

- Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Filomates: *Grammatika česká*, 1533
Náměšť nad Oslavou
- Jan Blahoslav: *Grammatika česká*, 1571 rkp.
- Matouš Benešovský zvaný Philonomus: *Grammatica Bohemica*, 1577
Knížka slov českých vyložených

- Vavřinec Benedikt Nudožerský: *Grammaticae bohemicae Libri II*, 1603